

piskopos yardımcısı oldu (1889). Daha sonra Siirt Keldânî Kilisesi'ne başpiskopos tayin edildi (1902). Roma, Londra, Paris gibi Avrupa şehirlerini gezdi. Buralardaki din adamlarıyla görüştü ve kütüphanelerde bulunan yazma eserleri inceleme imkânına sahip oldu. Ana dili Keldânîce yanında Fransızca, İngilizce, Almanca, Arapça, Türkçe, Kürtçe, Farsça, Ermenice, Ârâmîce ile klasik dillerden Yunanca ve Latince'yi öğrendi. Siirt'te çeşitli dillerde yazma ve matbu kitaplar ihtiva eden zengin bir kütüphane kurdu. Üye seçildiği çeşitli müsteşrik cemiyetleri tarafından kendisine şeref nişanı verildi. Keldânîce, Arapça ve Fransızca muhtelif eserler kaleme aldı. Ruslar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu işgal edince Ruslar'ın yanında yer alan Kürt asıllı Bedirhan aşiretini destekledi. 1915'te Siirt'e bağlı bir köyde saklandığı mağarada yakalanarak öldürüldü.

Eserleri. Eddî Şîr'in en önemli eseri, başta Farsça olmak üzere Keldânîce, Ârâmîce, Sanskritçe, Ermenice, İbrânîce, Yunanca, Habeşçe, Latince, Germence, İngilizce, Fransızca, Rusça, Türkçe ve Kürtçe'den Arapça'ya geçen kelimeleri, bunların Arapça'da uğradığı ses değişikliklerini ve kazandığı mânaları anlatan *el-El-fâzû'l-Fârisiyyetü'l-mu'arrebbe*'dir (Beyrut 1908). Arapça'da yabancı asıllı kelimeler konusunda Cevâlikî (ö. 540/1145) *el-Mu'arreb*, Şehâbeddin el-Hafâcî (ö. 1069/1659) *Şifâ'ü'l-galîl* adlı eserleri kaleme almışlarsa da bu müellifler Arapça dışında başka dil bilmediklerinden yabancı kelimelerin kaynağı konusunda fazla isabetli sonuçlara varamamışlardır. Eddî Şîr'in, Arapça ile uzaktan veya yakından ilişkisi bulunan on bir dil bilmesi eserine ilmî bir hüviyet kazandırmıştır. Kitabın *Mu'cemû'l-elfâzî'l-Fârisiyyetü'l-mu'arrebbe* adıyla ofset basısı da yapılmıştır (Beyrut 1964).

Eserin girişinde, Muhammed Hüseyin b. Halef et-Tebrîzî'ye ait olup Mütercim Âsim Efendi'nin Farsça'dan Türkçe'ye tercüme ettiği *Burhân-ı Kâfî* adlı sözlüğüyle Butrus el-Bustânî'nin *Muhtû'l-Muhtî* ve Saîd eş-Şertûnî'nin *Akrebü'l-mevârid* adlı Arapça sözlüklerinden faydalandığını söyleyen Eddî Şîr bazı kaynaklarını da yeri geldikçe metin içinde zikretmiştir. Süyûtî'nin *el-Müzhîr*'i, Şehâbeddin el-Hafâcî'nin *Şifâ'ü'l-galîl*'i, Gesenius'un *Lexicon Manuale Hebraicum et Chaldaicum*'u (Lipsiae 1847), Siegmund Fraenkel'in *Die Aramaeischen Fremd Woerter im Arabischen*'i (Leiden

1886), Joanne Buxtorffo'nun *Lexicon Talmudicum et Rabbinicum*'u (Basileae 1639), Henri Lammens'in *Kitâbü'l-Furûk*'u (Beyrut 1889) bu kaynakların başlıcalarıdır. Eserin sonunda, yukarıda sayılan on beş dilden Arapça'ya geçen kelimelerin ayrı ayrı alfabetik listeleri verilmiştir.

Keldânî cemaati için dinî bilgiler ihtiva eden Keldânîce kitaplarla çalıştığı kütüphanelerdeki yazmaları tanıtan katalog mahiyetinde Fransızca eserler kaleme alan (G. Avvâd, I, 104-106) Eddî Şîr'in diğer tanınmış eserleri şunlardır: *Târîhu Keldo ve Âşûr* (I-II, Beyrut 1912-1913; eserin III. cildi basılmadan kaybolmuştur); *Medresetü Naşibîn eş-şehîre* (Beyrut 1905); *İklîlû'l-betûl eş-tâhire Meryem* (Keldânîce, Musul 1904).

BİBLİYOGRAFYA :

Serkîs, *Mu'cem*, I, 412-413; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mu'ellifîn*, II, 221; Zeki Mücâhid, *el-A'âmû's-şarkıyye*, Kahire 1963, III, 137; Gorgis Avvâd, *Mu'cemû'l-mu'ellifîne'l-'İrâkıyyîn*, Bağdad 1969, I, 104-106; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâsâti'l-edebıyye*, Beyrut 1972, III, 117-119; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), I, 285; Süleyman Sâîğ, "Fakidü'l-'ilm es-Seyyid Eddî Şîr", *el-Mesrik*, XXIII, Beyrut 1925, s. 36-44.

HULÛSİ KILIÇ

EDEB

(bk. EDEP).

EDEBÂLİ

(ö. 726/1326)

İlk Osmanlı kadısı ve mutasavvıf.

Karaman'da doğdu. Hüseyin Hüsâmeddin, kaynak göstermeden künyesini İmâdüddin Mustafa b. İbrâhim b. İnâc el-Kırşehrî şeklinde kaydeder (*Amasya Târîhi*, II, 428). Kaynaklarda Edebâli (أدهبالي) kelimesinin, bu şekli yanında (BA, MD, nr. 31, s. 217, hk. 481; TK, *Defter-i Evkâf-ı Ertuğrul Gazi, Hudûdnâme-i Bilecik*, nr. 156, vr. 1) bazan Atabâli (أطابالي) (VGMA, Bursa-Muhasebe, nr. 491/1, sıra 447) ve kısaltılmış olarak Ede-şeyh (أدهشيخ) (TK, *Defter-i Evkâf-ı Hüdâvendigâr*, nr. 585, vr. 282^b) şeklinde yazıldığı da görülmektedir.

Edebâli ilk tahsilini Karaman'da yaptı. Hanefî fakihî Necmeddin ez-Zâhidî'nin öğrencisi oldu. Daha sonra Dımaşk'a giderek Sadreddin Süleyman b. Ebû'l-îz ve Cemâleddin el-Hasîrî gibi dönemin tanınmış âlimlerinden dinî ilimleri tahsil

etti. Dımaşk'tan ülkesine dönünce tasavvufa yöneldi; Bilecik'te bir zâviye kurarak halkı irşada başladı. Âşıkpaşazâde zâviyesinin hiç boş kalmadığını, şeyhin gelip geçen fukaranın her türlü ihtiyacını gidermeye çalıştığını, hatta bu maksatla koyun sürüsü bulundurduğu nu kaydeder (*Târîh*, s. 6).

Edebâli Osman Gazi ile Bilecik'te tanıştı. Âlim ve sûfilere çok seven Osman Gazi, mübarek günlerde şeyhin zâviyesine giderek dinî ve idarî konularda her zaman onun görüşlerine başvururdu (Cenâbî Mustafa Efendi, vr. 555^a). Âşıkpaşazâde'nin, Osman Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih ve Edebâli'nin oğlu Mahmud Paşa'nın rivayetlerine dayanarak anlattığına göre Osman Gazi bir gece Edebâli'nin zâviyesinde kalmış, rüyasında şeyhin koynundan doğan bir ayın kendi koynuna girdiğini, aynı anda göbeğinden bir ağaç bittiğini ve bu ağacın gölgesinin dünyaya yayıldığını, altından dağlar yükseldiğini ve her dağın altından da suların çıktığını görmüş. Osman Gazi rüyasını Edebâli'ye anlatınca şeyh, "Hak Teâlâ sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun. Kızım Malhun Hatun da senin helâlin oldu" der. Edebâli'nin bu yorumu üzerine Osman Gazi Malhun Hatun ile evlenmiştir (Âşıkpaşazâde, s. 6; ayrıca bk. *Terceme-i Menâkıb-ı Tâcû'l-ârifîn*, vr. 3^b; Mecdî, s. 20-21; Cenâbî Mustafa Efendi, vr. 556^a). Bazı kaynaklarda bu isim Mal Hatun şeklinde geçerken Oruç b. Âdil de *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'da (s. 8-9, 84) yukarıda anlatılan rüyayı Osman Gazi'nin değil babası Ertuğrul Gazi'nin gördüğünü ve şeyhin Osman Gazi ile evlenen kızının adının Râbia Hatun olduğunu kaydeder.

Ebû'l-Vefâ el-Bağdâdî'ye (ö. 501/1107) nisbet edilen Vefâiyye tarikatına mensup olan Edebâli (*Terceme-i Menâkıb-ı Tâcû'l-ârifîn*, vr. 2^{a-b}, 10^b; Kâtib Çelebi, vr. 43^b) aynı zamanda ahî teşkilâtının reşididir. Ahî şeyhliğinin Edebâli'den sonra kime geçtiği ise bilinmemektedir; ancak daha sonra I. Murad'a intikal etmiştir (Barkan, II, 288; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 531). Son zamanlarında kızı ve torunu Alâeddin Bey ile Bilecik'te oturan Edebâli'ye Kozağaç köyünün öşür ve hâsılatı verilmiş, kızı Râbia Hatun (veya Bâlâ Hatun) kendilerine verilen bu köyü tekkeye vakfetmiştir (BA, MD, nr. 31, s. 217, hk. 481; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 561). Edebâli'nin kızı Mal Hatun adına Eskişehir'de bir Mal Hatun Ünâs Mektebi'nin mevcut olduğu da belgeler-

den öğrenilmektedir (*Şer'îyye Sicilleri*, Ankara-Ayaş, Defter, nr. 34, s. 42, Belge, nr. 237). Edebâli uzun bir ömür sürdükten sonra 726 (1326) yılında vefat etti. Hezarfen Hüseyin Efendi ise diğer kaynakların aksine vefat tarihi olarak 727 (1327) yılını kaydeder (*Tenkihu't-tevârih*, vr. 104^b).

Edebâli mutasavvıf olması yanında ilk Osmanlı kadısı ve müftüsüdür. Döneminin birçok fakihî ile görüşmüş ve onlardan ders almış, çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Önde gelen öğrencilerinden damadı Dursun Fakih, şeyhten sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci müftüsü ve kadısı olmuştur (Leknevî, s. 85). Çandarlı Kara Halil'in de Edebâli'nin talebesi olabileceği ihtimali üzerinde durulmuşsa da bunu doğrulayan herhangi bir belge yoktur (*İA*, III, 352).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 31, s. 217, hk. 481 (sene 985/1577); TK, *Defter-i Evkâf-ı Hüdâvendigâr*, nr. 585, vr. 282^b, 283^a (sene 981/1573); TK, *Defter-i Evkâf-ı Ertuğrul Gazi, Hudûdnâme-i Bilecik*, nr. 156, vr. 1 (sene 1118/1706); TK, *Defter-i Evkâf-ı Selâtin-i Bursa*, nr. 570, vr. 55^b, 99^b; *Şer'îyye Sicilleri*, Ankara-Ayaş, Defter, nr. 34, s. 42, Belge, nr. 237; VGMA, Bursa-Muhasebe, nr. 491/1, sıra 447; VGMA, Esas, nr. 1/3 (189), sıra 1816; VGMA, San Muhasebe (Evvel), nr. 485, sıra 226; Oruç b. Âdil, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, s. 8-9, 84; *Terceme-i Menâkıb-ı Tâcû'l-ârifîn*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2427, vr. 2^{a-b}, 3^b, 10^b; Anonim, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 10; Aşikpaşazâde, *Târih*, s. 6, 18, 20, 42, 99; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'îk*, s. 4-5; Küçük Nişancı Mehmed Paşa, *Târih*, İstanbul 1290, s. 98; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'îlâmi'l-ahyâr*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 630, vr. 349^b-350^a; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 20-21; Cenâbî Mustafa Efendi, *el-Hâfilü'l-vasîf ve'l-âylemü'z-zâhirü'l-muhtîf*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3033, vr. 555^a, 556^{a-b}; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, V, 43; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârîh*, I, 16, 21; Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsâl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 43^b; Solakzâde, *Târih*, s. 8; Hezarfen, *Tenkihu't-tevârîh*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4303, vr. 104^{a-b}; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 272-273, 278; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 74-75, 85; *Kânunnâme-i Âl-i Osmân* (TOEM ilâvesi), İstanbul 1332, s. 10; *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, I, 265, 548, 1367; *Amasya Târihi*, II, 428; *İlmîyye Sahnâmesi*, s. 315; *Osmanlı Müellifleri*, I, 16; Uzunçarşılı, *Osmanlı Târihi*, I, 520, 530, 531, 555, 560-562; III, 352; a.mlf., "Çandarlı", *İA*, III, 352; Refet Yınanç, *Söğüt II. Osmanlı Sempozyumu*, Ankara 1985, s. 41, 49; Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *VD*, II (1942), s. 281, 288; Besim Darkot, "Bilecik", *İA*, II, 612; a.mlf., "Söğüt", a.e., X, 762; M. Tayyib Gökbilgin, "Orhan", a.e., IX, 399.

KÂMİL ŞAHİN

EDEBÂLİ ZÂVİYESİ

Bilecik'te Şeyh Edebâli adına inşa edilen ahî zâviyesi.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunanlılar'ın çıkardığı yangından sonra terkedilen eski şehrin sınırında, çevreye hâkim kayalık bir tepenin üzerinde yer alır. Osman Gazi'nin, 1326'da kendisinden üç ay önce ölen kayınpederi Şeyh Edebâli ile onun arkasından ölen eşi Mal Hatun'u halen türbelerinin bulunduğu yerlere kendi eliyle defnettiği, Orhan Gazi'nin de babasının vasiyeti uyarınca kabirlerinin üzerine birer türbe ile yanlarına bu zâviyeyi yaptırdığı bilinmektedir.

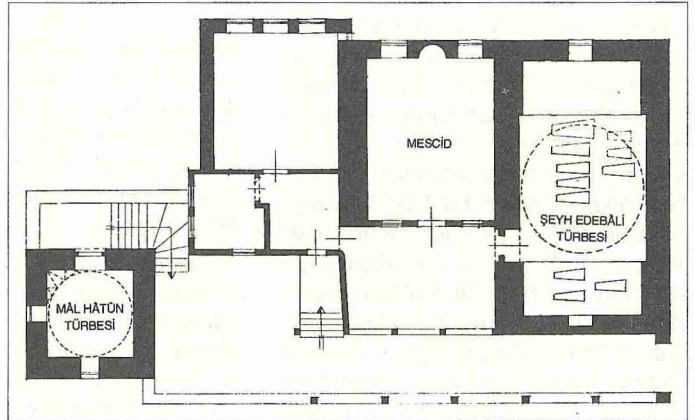
Zaman içinde çeşitli onarımlar geçirdiği ve birtakım eklerle genişletildiği anlaşılan zâviye son olarak 1307 (1889-90) yılında II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilmiştir. Şeyh Edebâli Türbesi, mescid-tevhidhâne ve şeyh dairesi, kuzeye yönelik üstü örtülü, önü açık ahşap direkli bir sofa halindeki hayatın arkasında doğu-batı doğrultusunda sıralanır; onlardan ayrı inşa edilen Mal Hatun Türbesi ise hayatın doğu ucunda yer almaktadır. Duvarları moloz taşla örülmüş türbelerle mescid-tevhidhânenin ana hatlarıyla ilk inşa dönemine bağlandıkları, bağdâdî duvarlı şeyh dairesinin XIX. yüzyılda son şeklini aldığı belli olmaktadır. Bu kitlenin batı ucunda yer alan Şeyh Edebâli Türbesi, kible doğrultusunda gelişen dikdörtgen bir plana sahiptir. Doğru duvarında hayata açılan bir kapı ve güney duvarında bir pencere bulunan türbenin üzerini, beşik tonozlu eyvan niteliğinde iki kemerin arasına alınmış hafif beyzî ve basık bir kubbe örtmektedir. İçeride Şeyh Edebâli ile neslinden gelenlere ait toplam on bir adet ahşap sanduka yer almaktadır. Türbede görülen tek süsleme unsuru, güney duvarındaki pen-

Şeyh Edebâli'nin türbesi içindeki sandukası - Bilecik

cereyi taçlandıran XVI veya XVII. yüzyıla ait klasik üslûptaki alçı tepe penceresidir. Türbenin doğu duvarına bitişen mescid-tevhidhâne, kareye yakın dikdörtgen planlı ve türbeye göre daha küçük boyutlu bir mekândır. Kuzeyde kapının, güneyde mihrabın iki yanlarına birer pencere yerleştirilmiştir. Hayata açılan kapının üzerinde II. Abdülhamid'in tuğrası ve 1307 tarihi görülür. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğine ait olması muhtemel ampir üslûbundaki ahşap tavanla türbedekilerden daha geç tarihli olduğu anlaşılan alçı tepe pencereleri dikkat çekicidir.

Mescid-tevhidhânenin doğu yönünde bulunan şeyh dairesi, hayata açılan ufak bir sofa ile buna bağlanan biri daha büyük iki odadan meydana gelir. Bunların büyüğü şeyh odası, küçüğü ise kahve ocağı gibi bir hizmet birimi olmalıdır. Dikdörtgen pencerelerle donatılmış bağdâdî duvarları ve ahşap tavanları ile bu bölüm, zâviyenin kâgir birimlerine karşı ilginç bir tezat oluşturmakta ve yapının dış görünüşüne bir sivil mimari çeşnisi katmaktadır. Diğer bölümlere göre çukurda kalan Mal Hatun Türbesi'ne hayattan merdivenle inilmektedir. Mal Hatun'a ait tek bir ahşap sandukanın bulunduğu türbe küçük boyutlu, kare planlı ve kubbeli bir yapıdır. Kapısı güneydeki sahanlığa açı-

Edebâli
Zâviyesi'nin
planı
(Ayverdi,
Osmanlı
Mimarîsi,
I, 36)